

Kratko priopćenje

Primljeno: 14. X. 2015.

Prihvaćeno: 21. XI. 2016.

811.163.42'27
811.163.42'28

O otočnosti, jeziku i jezičnim otocima

Marko Samardžija

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Našemu razgovoru o fenomenu otočnosti (inzularnosti) rado bih dodao nekoliko misli i podataka iz jezikoslovne, dotično iz glotogeografske perspektive jer upravo jezičnoj geografiji zahvaljujemo spoznaju o mogućnosti da se pojedini veći ili manji dijelovi nekoga jezičnoga područja iz različitih razloga izdvoje. A posljedice te pojave nisu naravno mogle promaknuti ni pozornosti sociolingvisti.

Pritom se *jezični otok* (engl. *language island*, njem. *Sprachinsel*, tal. *isola linguistica*, rus. *остров языковой*) shvaća kao dijatopijski varijetet ili skupina srodnih dijatopijskih varijeteta koja svojim značajkama u nekoj mjeri otklanja od značajki varijeteta kojim je, poput mora ili vode, okružena sa svih strana.

U osnovi jezični otoci nastaju na dva načina. Prvi, stariji povezan je s oblikovanjem prostora nekoga jezika na što izravno utječu geomorfološke značajke prostora kao dijela zemaljske površine ili određena područja (*jezični prostor vs prostor*). Pritom je posve moguće da se podudare *otok* kako ga definira općejezični rječnik (»dio kopna okružen morem ili vodom sa svih strana«) i jezični otok, za što nam obilježja primjera pružaju govori naših površinom manjih otoka, npr. susački (*sansegotški, suicanski*), unijski ili srakaneski.

Jezični otoci mogu nastati i dragovoljnim ili prisilnim premještanjem/preseljenjem skupine govornika iz jednoga dijela jezičnoga područja u drugi dio pričem njihov »uvezeni« idiom po svojim značajkama postaje otok u odnosu na »more« starosjedilačkoga idioma (jezika) koje ga okružuje (npr. goranski, upravo ravnogorski kajkavski govor Španovice do Drugoga svjetskog rata, nekada većinski kajkavski govor Jarmine).

Ovdje bismo mogli spomenuti još dva fenomena: prelociranu ili sekundarnu otočnost (inzularnost) i dvostruku otočnost. O prvoj govorimo kad se dio primarne otočne jezične zajednice preseli u novi prostor i tako postane *novi jezični otok*, npr. letnički jezični otoci u Đulovcu i Voćinu, janjevski u Kistanju ili sekundarni susački

jezični otok u New Hobokenu na koji ću se još vratiti. Drugi je fenomen *dvostruka otočnost*. Srednjogradišćanskohrvatski čakavski govori nesumnjivo su jezični otok, ali je govor sela Bajngrob/Weingraben po mnogim svojim značajkama otok u tom otoku. To *mutatis mutandis* vrijedi npr. i za govor bračkih štokavaca (Sumartin) prema govoru bračkih čakavaca.

Premještanje (prelociranje) dijela govornika nekoga primarnog jezičnog otoka i oblikovanje novoga, sekundarnog otoka, ovisno o brojnosti »prelaznika«, uglavnom pogoduje pojavi jezičnoga pomaka (engl. *language shift*) primarnoga otoka i potiče njegov postupni rasap (destrukciju), a na kraju i njegov nestanak, što zorno posvjedočuje aktualno stanje janjevskoga i letničkog jezičnog otoka u Republici Kosovo.

Dosad je bilo riječi o jezičnim otocima u istojezičnome (i istoetničkome) moru. Spomenuti primjer sociolingvistički i kontaktološki iznimno zanimljiva prelociranja znatna dijela govornica i govornika susačkoga jezičnog otoka nakon 1948. u New Hobokenu (New Jersey, SAD) pokazuje da sekundarni jezični otoci mogu nastati i u inojezičnome (i inoetničkome) moru. Neki jezikoslovci takve jezične otoke kao »jezične skupine nastale preseljavanjem dijela neke jezične zajednice na područje inojezične zajednice«, za razliku od prvih, nazivaju *jezičnim enklavama*. Demografski gledano posrijedi je dijaspora. Takvi su se hrvatski jezični otoci na području današnje Republike Mađarske počeli oblikovati relativno rano (po svoj prilici još u razvijenoj srednjem vijeku), a kako su im govornice i govornici podrijetlom iz različitih dijelova hrvatskoga jezičnog prostora, tu staru hrvatsku dijasporu do danas odlikuje znatna jezična raznolikost. Samo spominjem da je posebna i važna tema nastojanje oko očuvanja ne samo otočnosti tih otočnih/enklavnih govora koje (je) ovisi(lo) o različitim čimbenicima: o jačini i postojanosti *jezične lojalnosti* (engl. *language loyalty*, njem. *Sprachloyalität*, rus. *языковая лояльность*), o tome je li većinsko »more« *Abstand*-jezik (poput mađarskoga, rumunjskoga ili engleskoga) ili *Ausbau*-jezik (poput slovačkoga ili srpskoga), o naravi jezične politike »s morske strane« itd.

Uostalom, kao i kad je posrijedi ona otočnost (inzularnost) koja je osnovnom temom našega skupa, i jezični su otoci (i enklave) morali (pre)dugo čekati i puno toga pretrpjeti (a mnogi pritom i nestati) da bi se oblikovao i afirmirao pozitivan pristup njihovoj inzularnosti kao važnu sastojku osnove za njegovanje i promicanje jezične raznolikosti, danas tako često isticane kao poželjne tekovine, što je zanimljiva i nedvojbeno važna tema, ali izvan granica našega razgovora.